

ВІЗІЯ ГЕОСТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ (2000-2015 РР.)

Гоцур О. І.

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена динамічними змінами на геополітичній мапі сучасного світу, прагненням України віднайти на ній повноправне місце, виконувати належну роль у міжнародних відносинах, з одного боку, а з іншого – нагальною потребою наукового осмислення соціальнокомунікаційної складової у формуванні геополітичної стратегії України. Адже засоби масової інформації не лише активно відображають ці процеси, інформують та аналізують події, які безпосередньо чи опосередковано стосуються геостратегії України, вони формують українську та світову громадську думку, зокрема щодо проблеми вступу України в Європейський Союз, Єдиний економічний простір, Митний союз чи в інші міжнародні структури.

Питання історичної орієнтації України «Схід–Захід» активно дискутувалися в науковому середовищі, висвітлювалися на сторінках преси ще наприкінці XIX – на початку XX століть. У дискурсі брали участь відомі українські вчені, політичні та громадські діячі (С. Бандера, Ю. Васиян, М. Ганкевич, М. Грушевський, Д. Донцов, М. Драгоманов, М. Костомаров, І. Липа, В. Липинський та ін.). Нова ж парадигма розуміння проблеми зумовлена сучасними зовнішньополітичними та внутрішньополітичними викликами, зокрема революційними подіями 2004–2005 років (Помаранчева революція) та 2013–2014 років (Революція Гідності).

Проблема висвітлення геополітичної стратегії України вже порушувалася у сучасному пресознавстві: важливий внесок у розуміння процесів взаємодії і співпраці мас-медіа та влади, що є визначальним на шляху до міжнародного визнання держави, зробили у своїх дослідженнях Д. Дуцик, В. Лизанчук, С. Онуфрив, О. Романчук, Ю. Фінклер, В. Шкляр. Заслужують на увагу праці, у яких цю проблему розглянуто крізь призму державної інформаційної безпеки (І. Іванов, В. Ішук, Н. Пелагеша, О. Перепелиця, О. Суська). Водночас у цих дослідженнях не зазначено, що російська інформаційна політика, яка власне і становить інформаційну небезпеку

для України, є одним із чинників постановки у пресі геостратегічної проблематики саме у тому контексті, який на сьогодні функціонує в українському інформаційному просторі. Тому у роботі вперше зацентовано увагу на російській інформаційній політиці – головній на сьогодні загрозі інформаційній безпеці України – як одному з чинників появита обговорення геостратегічної проблематики у пресі, ЗМІ загалом. Такий підхід є слухним, адже російсько-українська гібридна війна 2014–2015 років засвідчила силу впливу російської інформаційної політики.

1. Геостратегічна проблематика сучасної української преси: функціональний аспект

Журналісти друкованих ЗМІ, добираючи факти про подію геостратегічного характеру держави, пишучи до них коментарі, значною мірою виступають організаторами суспільної свідомості та суспільного настрою щодо цієї проблеми.

Геостратегічна тематика у сучасній українській пресі – це журналістські матеріали, в яких автори порушують питання вибору зовнішньополітичного курсу України.

На позиціонування України в системі міжнародних відносин впливають: 1) дослідження стану системи міжнародних відносин; 2) визначення співвідношення між системою зовнішньополітичних завдань України і міжнародним середовищем, в якому відбувається реалізація таких завдань; 3) здатність України концентрувати ресурси для послідовної реалізації визначеної зовнішньополітичної стратегії¹.

Одне із завдань журналістики – громадянин України із засобів масової інформації повинен отримувати вичерпну інформацію про події на міжнародній арені, як ці події впливають на Україну, життя народу, на життя громадянина зокрема. Він повинен знаходити відповіді на запитання про те, що таке ЄС, ЄІП, як вступ України у ці структури впливатиме на його життя.

Протиставлення європейського вектора розвитку країни російському, на думку Р. Філоненка, стає головною причиною до його активної популяризації всередині країни².

---

¹ Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин (аналітична доповідь). Київ : Вид-во Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2006. 68 с.

² Філоненко Р. Україна – ЄС: остаточний вибір засад розвитку держави. *Дзеркало тижня*. 2003. № 3. 25–31 січня.

Громадська думка стосовно геостратегічної проблематики виконує такі функції: регулятивну (регулювання поведінки людини і суспільства у відстоюванні свого бачення інтеграційного розвитку держави); пізнавальну (визначає інформованість людей про певну проблему і відносно неї нагромаджує певні уявлення і міркування); спонукальна (збудження до певної дії); оцінювальна (висловлення ставлень та оцінок)³; згуртування (посидання індивідуальних, але подібних думок про геополітичне визначення держави в одну); функція впливу (громадська думка впливає на сприйняття та переробку інформації на певну проблематику, на прояв дій, якостей і досвіду індивіда).

Політичний оглядач «Дзеркала тижня» С. Рахманін політичну журналістику розглядає як здатність відстежити, проаналізувати і (по можливості) спрогнозувати політичну ситуацію відповідно до норм чинного законодавства, біблійних заповідей і вимог власної совісті⁴. Саме публікації газет «День», «2000» і «Дзеркало тижня» про зовнішньополітичну інтеграцію України є взірцями політичної журналістики.

Головним недоліком української журналістики, зокрема політичної, предметом якої часто стає питання геополітичної інтеграції ЗМІ, деякі аналітики вважають низький рівень оволодіння досягненнями сучасної політології та її суспільно-філософськими основами.

Аналіз публікацій у пресі засвідчив, що в українських мас-медіа наявні такі проблеми щодо висвітлення стратегічної інтеграції України в ЄС:

1) правдиве та об'єктивне відображення суспільно-політичної, економічної, культурної та світоглядно-духовної ситуації в Європі. Інформація у всіх зазначених сферах подається фрагментарно та вибірково, найчастіше констатує без належного аналітичного осмислення;

2) відсутність об'єктивних матеріалів з європейських видань на сторінках аналізованих періодичних видань про те, як європейці ставляться до України та до її прагнення стати членом ЄС і чи взагалі сприймають можливість входження України до європейського співтовариства. У пресі можна прочитати таку інформацію найчастіше у формі огляду провідної світової періодики, рідше –

---

³ Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: підручник: у 2 кн. Кн. 2.: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. Київ: Либідь, 2006. С. 172.

⁴ На боці влади – сила, на боці суспільства – час. *День*. 2000. 16 лютого.

скорочений варіант матеріалів із цих видань. Такий стан подання інформації у пресі особливо є помітним у контексті превалювання в інформаційному просторі офіційної російської позиції щодо геополітичного позиціонування України (публікація матеріалів російських авторів та видання і розповсюдження російських газет/їх аналогів на території України).

Крім того, що українська преса займається формуванням громадської думки щодо питання геостратегічної інтеграції, вона ще й творить образ України (імідж України) на зовнішній арені. Геостратегічне сходження держави можливе лише за умови захисту власного іміджу як у світовому контексті, так і у внутрішньому. *Авторитет національних друкованих видань, радіо і телебачення, веб-сайтів повинен працювати на створення позитивного образу України.* У цьому контексті швейцарський дослідник А. Дрехель вважає, що політична глобалізація сприяє розвитку країни через її авторитет та вплив на міжнародній арені, опосередковано і повільніше, порівняно з економічною та соціальною глобалізацією, Але в кінцевому підсумку масштабніше⁵. Сьогодні можна констатувати, що інформаційна аура нашої держави строката та неоднозначна за свою суттю. І цілком слушно зауважує Л. Костенко, що ми розпочали входження в Європу «з обережком анахронічних хвороб»: українці – це нація, що хропе, стоячи на колінах; там, де два українці, там три гетьмани; українці мають комплекс меншовартості тощо⁶.

На початку XXI століття ЄС не мало одностайної чіткої та відкритої позиції до України. Про це наголосив президент фонду «Європа XXI» Д. Кублицький у статті «Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу?». На підставі аналізу дослідження «Європа з тридцятьма державами-членами й більше» (дослідження проводили міністерства закордонних справ Німеччини та Франції) констатує, що ЄС не має одностайної, чіткої та відкритої позиції щодо України. У висновках цього дослідження заперечено перспективу членства України в ЄС на підставі так званої «політичної недоцільності»: структурам ЄС рекомендовано не брати на себе зобов'язання щодо членства України в Євросоюзі, щоб не викликати в Росії відчуття ізоляції. Подібна до української перспектива

---

⁵ Згуровський О. Війни глобалізації. *Дзеркало тижня*. 2006. № 27. 30 вересня – 6 жовтня.

⁶ Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. *Поступ*. 2000. № 37. 26 лютого.

відведена й Білорусі. Щодо перспектив власне Росії, то в документі зазначено, що її членство підірвало б Європейський Союз. Варто зауважити, що про результати цього дослідження відверто та відкрито говорила лише Німеччина в особі Міністра закордонних справ ФРН Й. Фішера. У Франції на офіційному рівні відмовлялися від будь-яких коментарів. У цій ситуації керівництво України було незадоволене тим, що відповідне обговорення цього документа відбувалося у вузькому колі, а не публічно. Це, на думку газети «День», свідчило про те, що на Заході дали зрозуміти – очевидно, погляд Москви не заважатиме українському шляху до Європи, але потрібно, щоб цей шлях справді розпочався⁷.

З огляду на таке розуміння проблеми Д. Кублицький дає поради, які мають у перспективі посприяти Україні на євроінтеграційному шляху: 1. «В Україні політика інтеграції до Євросоюзу повинна стати пріоритетом для всіх без винятку урядових структур...»; 2. «Вкрай необхідним кроком мусить стати вихід України з СНД»; 3. Лобювання власних інтересів у ЄС; 4. Проведення широкомасштабної проукраїнської інформаційної кампанії в Європі⁸.

Перспектива входження України у європейський інтеграційний процес, вважають В. Рехкалов, В. Шахов, залежить від самої держави. Саме з огляду на відсутність соціальних, політичних та економічних реформ Україна залишається на периферії інтеграційних процесів в Європі⁹.

Інтернет-видання «Телекритика» у статті «Європейський віз попереду коня» висловило тезу, що європейці не вважають Україну своєю державою, оскільки нічого не обіцяють, тому європерспективи нашої країни є і будуть примарними. На його переконання, зміна влади в Україні у 2005 році хоч і надала нового поштовху темі євроінтеграційних перспектив країни, однак з часом у пресі та в офіційних доповідях ця тема набула песимістичного характеру.

Найбільша політична загроза, вважає Є. Буравльов, для України може виникнути, якщо вона не зможе подолати свою ситуацію геополітичного і гео економічного «буфера» між Заходом і Сходом. «Для подолання такої ситуації треба терміново виробити виважену,

---

⁷ Білоусова Н. Росія: 24 загрози. Пресинг і залпи «інформаційної війни». *День*. 2013. № 197.

⁸ Кублицький Д. Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу? *День*. 2000. № 128.

⁹ Зовнішня політика України: здобутки і проблеми / матеріали підготували Рехкалов В.А., Шахов В.А. Київ, 2007. 24 с.

реалістичну та прагматичну політику у відносинах з Росією і Заходом, зокрема з НАТО і ЄС»¹⁰. Саме такою є ще одна візія газетних публікацій на зовнішньополітичну проблематику.

Виокремлюємо такі чинники здійснення перспектив геостратегічної інтеграції України: геополітичний (оскільки Україна не є світовим гравцем, тому на її геополітичну конфігурацію має вплив позиція інших країн, зокрема Німеччини, Франції, Росії і США); законодавчі (нормативно-правові та законодавчі документи про євроінтеграцію України, а також прогалини у законодавчому полі); суспільно-політичні (відсутність довгого історичного періоду розуміння та консолідованої підтримки певного вектора стратегічного розвитку держави в політичній еліті та частини суспільства); ресурсно-фінансові (відсутність належного фінансування реформ, які сприятимуть євроінтеграції та євроінтеграційним заходам); організаційні (відсутність належного менеджменту у просуванні та реалізації євроінтеграції); інформаційні (відсутність широко-доступної адаптованої практичної інформації про ЄС, а також належного висвітлення у ЗМІ цього питання, проблема міжнародної репутації України у зарубіжних ЗМІ, що впливає на формування позитивного міжнародного іміджу країни); засадничі (відсутність в Україні упродовж років незалежності громадянського суспільства, а також чіткої державної стратегії щодо реалізації євроінтеграційного курсу. Ситуація у цьому аспекті кардинально трансформувалася лише у 2013 році і конкретно викристалізувалася у вихорі воєнних дій після 24 лютого 2022 року).

Упродовж останнього десятиліття питання зовнішньополітичної інтеграції України в українській пресі набуло надзвичайної актуальності. Публіцисти, громадські діячі та політики, виступаючи на шпальтах українських газет та журналів, пропонують різні шляхи вирішення цього питання. Чинники, які сприяють такому процесу, залежно від свого походження, можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні чинники зумовлені суспільно-політичними та культурними процесами в Україні упродовж 2000–2015 років:

- конфесійні (наявність Української Православної Церкви Московського патріархату);
- двомовність, яка не є визнана на офіційному рівні, але реально існує в українському суспільстві;

---

¹⁰ Буравльов С. П. Глобалізація: проблеми безпеки. Київ, 2007. 160 с.

– парламентські та президентські вибори завжди стають найважливішими та найвагомішими каталізаторами порушення питання геополітичної інтеграції України у пресі;

– функціонування політичних партій різного ідеологічного спрямування;

– свобода слова забезпечила свободу друку і тим самим сформувала інформаційний простір держави, який має інформаційне наповнення державницького та антидержавницького характеру;

– діяльність міжнародних, державних та приватних науководослідних установ з питань геостратегічних досліджень;

– діяльність Міністерства закордонних справ України, яке мало б визначати та реалізовувати зовнішньополітичну інтеграцію держави;

– прийняття на державному рівні офіційних документів, згідно з якими Україна задекларувала свій курс на інтеграцію у європейські структури та Північноатлантичний альянс;

– українські революційні події 2005 року і 2013–2014 років

Реалізація практичних кроків Україною на політичній арені світу та загальний розвиток міжнародних відносин утворюють **зовнішні чинники**, які стають головною причиною існування інтеграційної тематики у друкованих українських ЗМІ. До таких чинників належать у досліджуваній період належали:

– російсько-українські газові конфлікти, які тепер щороку виникають після внутрішніх суспільно-політичних трансформацій в Україні у 2005 році (президентські вибори 2004 року, Помаранчева революція, прийняття змін до Конституції України). Конфлікти щоразу порушують проблему енергетичної залежності країн Європейського союзу від російсько-українських стосунків, а від Росії передусім;

– російсько-грузинська війна 2008 року та невизнане Росією її військове вторгнення на територію України у 2014 році;

– світова економічна криза, яка набрала потужності восени 2008 року;

– відмова на Бухарестському саміті у наданні Україні Плану дій щодо членства в НАТО;

– обрання нового патріарха Російської Православної Церкви митрополита Смоленського та Калінінградського Кирила;

– 45-а Мюнхенська конференція з політики безпеки (6–7 лютого 2009 року, метою якої було вибудувати нову архітектуру безпеки з Росією у контексті міжнародних відносин);

– реалізація ЄС політики «Східного партнерства», втіленої в однойменній Програмі (до Програми «Східне партнерство» введено

шість країн Східної Європи: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова та Україна);

– обрання президентом Європейського парламенту екс-прем'єр-міністра Польщі Єжи Бузика;

– питання виведення Чорноморського флоту Російської Федерації з території України до 2017 року;

– реальна неефективність дієвості такого інтеграційного об'єднання, як Співдружність незалежності держав.

Поява євроінтеграційної тематики в періодиці зумовлена також розумінням таких проблем, як Україна не відповідає демократичним критеріям в ЄС; недостатній захист прав нацменшин; високий рівень корумпованості; постійне порушення демократичних норм виборчого процесу.

Вітчизняні ЗМІ, як справедливо зауважує О. Яхно, подають тематику євроінтеграції України та її входження у європейський інформаційний простір так, що це не відповідає сучасним вимогам¹¹.

До єдиної роботи української політичної еліти над просуванням і реалізацією європейського проекту в інтерв'ю газеті «День» закликав тодішній голова Представництва Європейської комісії в Україні, посол Жозе Мануель Пінта Тейшейра. Він визнає, що для свого розширення ЄС повинен насамперед здійснити інституційні реформи¹².

Зважаючи на проаналізовані нами численні газетні публікації у «Дні», «Дзеркалі тижня» («Дзеркалі тижня. Україна»), щотижневика «2000», можна констатувати, що Європейський Союз розглядає Україну як важливого партнера і сусіда, з огляду на те, що є/була спільна робота над угодою про асоціацію, угодою про зону вільної торгівлі, угодою про спрощення візового режиму, угодою про лібералізацію візового режиму та угодою про авіаційний простір.

ЄС є яскравим свідченням того, як можуть злагоджено співпрацювати його країни не лише в господарсько-економічній сфері (ліквідація торговельних бар'єрів, формування спільного ринку,

---

¹¹ Яхно О.М. Україна в сучасному геополітичному просторі (політико-медійний аспект) : автореф. дис. ... канд. політ. н. Київ, 2006. 20 с.

¹² Сірук М. Менше риторики й більше співпраці. Жозе Тейшейра: Політичне лідерство повинне об'єднатися довкола європейського проекту. *День*. 2009. № 219.

удосконалення товарно-грошових відносин тощо), а й у інших галузях життя (в культурній, науково-освітній, науково-технічній).

Ще одним аспектом зовнішнього чинника появи інтеграційної проблематики на сторінках преси є позиція Польщі, яка на відміну від впливових членів свроструктури, таких як Німеччина або Франція, хоча і не має значного впливу в інтеграційній політиці ЄС, завжди підтримує євроінтеграційні прагнення України. Великі сподівання щодо прискорення і результативного завершення євроінтеграційного шляху у 2009 році Україна поклала на Польщу, оскільки головою Європейської комісії став экс-прем'єр-міністр Польщі Є. Бузек. Ще більші сподівань журналісти поклали на 2012 рік, коли в ЄС головувала саме Польща¹³.

Крім зовнішніх чинників, потрібно зважати на внутрішні. Зокрема О. Деменко у статті «Європейський Союз після Лісабонської угоди» акцентує на тому, що успішність реалізації євроінтеграційної стратегії Україною залежить більше від неї самої, аніж від Євросоюзу¹⁴. В інтерв'ю газеті «День» надзвичайний і повноважний Посол Німеччини в Україні Р. Шеферс зазначив, що внутрішньополітична ситуація впливає на сприйняття України як партнера: «Звичайно, українська внутрішня політика негайно виявляється і виражається також і в зовнішній... Для нас дуже важливо, щоб вона була надійним і стабільним партнером»¹⁵.

Внутрішні чинники появи геостратегічної проблематики у пресі можна так класифікувати:

- культурно-релігійний як детермінанта світоглядного бачення геополітичного позиціонування України;

- внутрішньодержавний суспільно-політичний чинник як стимул/індикатор реалізації політики, певних подій, спрямованих на інтеграційний шлях.

- соціально-економічне реформування як шлях і метод наближення до того чи іншого інтеграційного вектора;

- політико-правовий чинник, який детермінував революційні події в Україні.

---

¹³ Сірук М. Вплив Польщі в НАТО і ЄС може посилитися. *День*. 2009. № 26. 17 лютого.

¹⁴ Деменко О.Р. Європейський Союз після Лісабонської угоди. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, 2010. Вип.19. С. 396–403.

¹⁵ Сірук М. Німецький чинник. Райнхард Шеферс: «Україна не повинна дивитися лише на себе й виставляти певні вимоги». *День*. 2008. № 86.

Така класифікація цілком вписується у концепцію П. О'Гейфферна, який проаналізував роль, яку ЗМІ відіграють у зовнішній політиці держави на сучасному етапі. Відповідно до його концепції мас-медіа виконують такі ролі: висвітлюють і ставлять на порядок денний громадського обговорення глобальні проблеми; є джерелом і швидким передавачем інформації; ЗМІ визначають порядок денний для обговорення і прийняття рішень урядом у сфері зовнішньої політики; національні мас-медіа є сигнальною системою для урядів інших країн про плани і дії власного уряду; національні ЗМІ можуть бути використані іноземними урядами для впливу на зовнішній курс країни; ЗМІ є засобом впливу на державну політику неурядових організацій, а також терористів¹⁶.

Дослідження українських періодичних видань з метою виокремлення найважливіших чинників інтеграційної тематики упродовж 2000–2015 років свідчить про певну закономірність у їхній діяльності, яку можна сформулювати так:

Чим більше внутрішньоукраїнська чи міжнародна подія, пов'язана з вибором зовнішньополітичного вектора розвитку держави, безпосередньо чи опосередковано стосується України, тим активніше її висвітлюють в українській пресі.

Ще один чинник визначив А. Коваленко у статті «Україна: глухий кут у кінці євротунелю»¹⁷. Він зазначає, що активній та інтегрованій співпраці України та Росії заважають чинники психологічного характеру: «У відносинах з нею [Росією. – Г. О.] українській дипломатії слід позбутися комплексу провінційної неповноцінності та породжуваної ним фронди, а також безпідставних претензій на «європейське первородство». Проте, на нашу думку, про психологічний чинник можна вести мову лише у міфотворчому контексті.

Поділяючи чинники активізації й актуалізації інтеграційної тематики у пресі на внутрішні та зовнішні, потрібно окремо виділяти ***чинник російської інформаційної політики***, який спрямований як на громадян Російської держави, так і Української держави. ***Інформаційна присутність Росії в Україні на державному та регіональному рівні дає можливість Росії посилити свій інформаційний вплив, формувати свій позитивний імідж і таким чином збурювати консолідовану позицію щодо вибору***

---

¹⁶ Слісаренко І. Мас-медіа і міжнародні процеси. К., 1999. 34 с.

¹⁷ Коваленко А. Україна: глухий кут у кінці євротунелю. *Дзеркало тижня*. 2002. № 1. 5–18 січня.

інтеграційного вектора Україною. Отже, ми виділяємо ще один чинник – російська інформаційна політика.

Оглядачі та аналітики досліджуваних видань «День» та «Дзеркало тижня», намагаються у своїх публікаціях знайти відповідь на запитання, чому російська інформаційна політика щодо теми зовнішньої інтеграції України є негативною. В одному із матеріалів оглядач «Дня» Ю. Райхель, аналізуючи ставлення Росії до України, стверджує, що головними причинами негативного сприймання України росіянами є відкритість інформаційного простору України; полічні і психологічні причини, суть яких у тому, що Росія зможе претендувати на повернення статусу великої держави, лише будучи інтегрованою з Україною політично та економічно. Причинами інформаційної пропагандистської атаки є можлива євроатлантична інтеграція України, адже в цьому криється основна небезпека демократизації України для правлячого російського класу¹⁸.

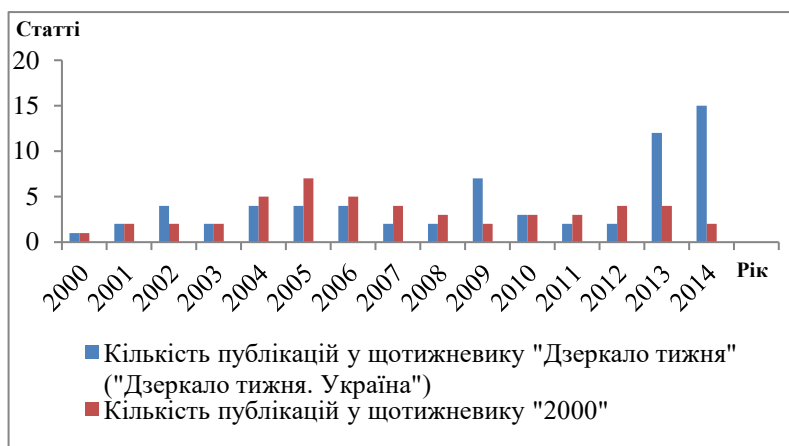
Зовнішньополітична проєвропейська стратегія України, тобто пошук країною оптимальної моделі тісного співробітництва в економічному, політичному та культурному планах, упродовж 2000–2014 років була чи не головною темою в таких провідних всеукраїнських періодичних виданнях, як «День», «Дзеркало тижня», «2000». Висвітлення цієї проблематики у пресі характеризується висхідною прямою в хронологічному плані: від 2000 року можна зауважити із року в рік поступову активність подання матеріалів на зазначену проблематику в номерах будь-якого вказаного періодичного видання (діаграма 1.).

Бачення та сприймання України Європейським Союзом 2000 року було неоднозначним. Про такі підстави дають змогу стверджувати проаналізовані газетні матеріали. Зокрема, в газеті «День» читаємо, що ЄС втратив інтерес до нашої держави, адже, по-перше, до країн, які ЄС у майбутньому планувало запросити до свого складу, входили економічно слабші країни від України (наприклад, Словаччина, Болгарія); по-друге, Україна на той час не брала участі в жодному з тодішніх європейських проєктів; по-третє, ЄС не сприймала прихильно членства України в СНД; по-четверте, Україна не змогла переконати Європу у своїй геостратегічній унікальній важливості. Водночас Україна не змогла зробити активних кроків до Євросоюзу, зважаючи на дві причини: блокаду еконо-

---

¹⁸ Райхель Ю. Призначення ворогом. Антиукраїнська істерія викликана внутрішніми проблемами Росії. *День*. 2008. № 91. 27 травня.

мічних реформ і нерозуміння українськими політиками необхідності проведення цих реформ. Така політична реальність держави не була привабливою для Європи.

Діаграма 1. Динаміка публікацій на геостратегічну тематику у всеукраїнських щотижневиках «Дзеркало тижня»

Джерело: «Дзеркало тижня. Україна» і «2000»

2. Концептуалізація геополітичної стратегії України у пресі: творення міфів

У масовій психології сучасного українського суспільства циркулює значна кількість міфів, які у своїй основі мають найрізноманітніші характеристики і рівні. Деякі з них виникають у свідомості і безпосередньо впливають на розвиток громадської думки.

Р. Барт стверджує, що міфом може бути усе, адже світ наш безмежно сугестивний. Особливе місце у процесі формування міфів та стереотипів посідають засоби масової інформації. За допомогою ЗМІ легко можна пояснити актуальні інформаційні прогалини щодо проблеми геостратегічного визначення держави, про які у людей немає чіткого уявлення. Стереотип має всеосяжну природу, оскільки людина завжди прагне категоризувати і класифікувати незрозумілі їй події, явища чи факти насамперед тому, що світ навколо неї є надто великим, певною мірою складним та мінливим. Будь-які стереотипи є певною вигадкою, фікцією, що допомагають

пояснити світ, який нас оточує¹⁹. Причиною формування стереотипів та міфів є страх. Зокрема, страх можливих змін у державі у зв'язку з її вступом чи то в ЄС, чи то кооперації з Росією; вступів, які можуть призвести до соціальних (зниження рівня життя та соціальної захищеності), економічних (економічної стабільності людини) та політичних (наприклад, перспектива анархії та зникнення політичних свобод) змін, зумовлює міфи про ЄС, ЄП, НАТО тощо. Автор розділу «Страх як атрактор, або психофрактальна природа страху» у книзі «Основи фрактальної психології: Проект психоекологічного освоення» О. Покальчук акцентує на амбівалентності мобілізаційної функції страху, яка виявляється у першій хвилі масових реакцій, підсилена сучасним інформаційним полем, може спричинити паніку, або соціальну аномію²⁰.

Міфотворчість, маючи в своїй основі ідею, яка підкріплена словами, є частиною життя людства. Боротися з нею немає сенсу, бо міфотворча свідомість проникає всюди. У свідомості міфотворчість стає знаряддям ідеології. У міфології є все, що потрібно для впливу, – гарна, символічна, таємна мова, яка відображає реальність чи нереальність, пошук, спокусу, страхи надії. Міфотворчість може бути руйнівною, коли стає зброєю, яка штовхає маси до насильства, захисту своїх ідеалів. Тому й не дивно, що у міфі головну роль відіграє слово, оскільки воно – певний вид реальності. Міфи інколи називають «машиною для знищення часу», оскільки час над ними не владний, вони передаються з року в рік.

Вплив засобів масової інформації на психіку людини є переважно усвідомлюваним, цілеспрямованим і спеціально організованим, адже одним із головних завдань їх є надання інформації про події, що відбуваються у світі, про ідеологію, яку варто сповідувати, про політику, в річичі якої слід діяти.

ЗМІ мають поставлене перед собою завдання: позитивно або негативно налаштувати громадську думку до сприйняття інформації, пов'язаної з геointegraційними перспективами держави. У такому разі ЗМІ з метою впливу на аудиторію вдаються до таких методів, як надійності джерела інформації (коментарі та публікації на цю тему її знавців, зокрема експертів, політиків, дослідників з відомими іменами, людей, які мають довіру серед людей). Такий же

---

¹⁹ Волянська О.В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. С. 130.

²⁰ Основи фрактальної психології : Проект психоекологічного освоення / за ред. О. А. Донченко. Київ : Міленіум, 2006. 472 с.

вплив має привабливість джерела інформації, адже симпатія до людини, яка намагається нас в чому-небудь переконати, робить нас відкритими для її аргументів і викликає, відповідно, позитивні асоціації, коли ми знаходимо підтвердження цих аргументів у реальності. Вплив на переконання має також ефект гарного настрою у змісті повідомлення.

Отже, важливим чинником, що зумовлює творення стереотипів та міфів про інтеграцію України, які впливають на громадську думку, є страх. У цьому ракурсі можна виділити страх кардинально змінити зовнішньополітичний курс держави (що буде, якщо станемо членом ЄС? Що буде, якщо вступимо в ЄП? Який рівень життя нас очікує? тощо). Якщо взяти до уваги, що у виборі того чи іншого зовнішньополітичного курсу рівень життя відіграє чималу роль, то цей страх має, за визначенням науковців, характер універсального²¹. Універсальні страхи виникають унаслідок розуміння людиною можливості миттєво втратити всі свої соціальні та особистісні орієнтири.

Також причинами формування та поширення міфів і стереотипів є той факт, що великий вплив на аудиторію, за визначенням Д. Майерса, має надійність джерела інформації, привабливість джерела інформації, зміст повідомлення (позитивний ефект, ефект страху)²². Надійним джерелом інформації може бути друковане видання, наприклад, авторитет «Дзеркала тижня» чи газети «День», автор статті, інтерв'юований та коментатор події чи явища. Зрозуміло, що довіру серед громадськості може викликати, наприклад, інтерв'ю з міністром закордонних справ України, депутатом Європарламенту або російської Держдуми, які реально розуміються на геополітичній проблематиці. Читача зацікавить стаття Т. Силіної чи М. Сірука в газеті «День» на цю тему, а не невідомого автора. Привабливість джерела інформації також визначається особистісним ставленням людини до періодичного видання, журналістів, людини, яка дає коментар чи інтерв'ю, адже симпатії до них роблять людину відкритою до її аргументів. Журналістський матеріал, який викликає у людини позитивний ефект, наприклад, про те, як добре бути членом ЄС, сприятиме повному сприйняттю певної інформації. Також газетний матеріал може пробудити в людини

---

²¹ Основи фрактальної психології : Проект психоекологічного основилення / за ред. О.А. Донченко. Київ : Міленіум, 2006. С. 128.

²² Майерс Д. Социальная психология. Интенсивный курс. URL: http://loveread.me/view_global.php?id=49426 (дата звернення: 19.03.2016).

страх, а за таких умов обов'язково потрібно зазначити шляхи, як позбутися його (наприклад, щоб країна не перетворилася на придаток Європи, потрібно приєднатися до ЄСП).

Причиною поганих російсько-українських відносин В. Чалий у статті «Криза довіри»²³ називає стереотипи. Зокрема, серед російського істеблішменту поширеним є ставлення і сприймання України як другорядної, підконтрольної держави з несамостійною зовнішньою політикою, яка є ареною протистояння Росії та Заходу. З української сторони є сприйняття поглибленого російсько-українського співробітництва як невідмінного чинника посилення Росією контролю над Україною, втручання в її внутрішню і зовнішню політику.

Активне продукування міфологем пов'язане із нестабільністю. Міф може бути основною рушійною силою, що нищить один соціальний порядок і створює інший. Коли людина опиняється в полі міфу, то він повністю оволодіває нею. Міф – це сила, що надихає і мобілізує, дієвий інструмент та механізм впливу на маси. З огляду на це, за словами В. Кравченка, потрібна напружена робота мислення, щоб відрефлексувати цей міф, а також розуміння такої проблеми, мотивація і стимул²⁴.

У статті «Політика, міфологія і маніпуляція довірою: соціально-консциєнтальний аспект»²⁵ В. Жежерун та Н. Замятіна наводять такі головні прийоми маніпуляції з довір'ям: 1) заміна складної багатогранної проблеми її плоскою одновимірною моделлю (наприклад, геополітичне майбутнє України пов'язане з євроінтеграцією; орієнтація на Росію – втрата незалежності та державності Україною); 2) свідоме приховування і блокування незалежних джерел інформації (згоргання свободи слова у ЗМІ за часів В. Януковича (закордонні поїздки зі своїми журналістами); 3) фальсифікація, замовчування і грубий обман (досі достеменно не відомо, у чому суть так званих харківських домовленостей); 4) некогерентність роздумів (фінансові затрати на євроінтеграцію – фінансова вигода від євроінтеграції). Методи маніпуляції з довір'ям: 1) метод створення історичних аналогій; 2) метод «поливання брудом»

---

²³ Чалий В. Криза довіри. *Дзеркало тижня*. 2009. № 29. 8–14 серпня.

²⁴ Кравченко В. Соціально-політичний міф як елемент державного управління в умовах світової економічної кризи. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. Київ, 2009. Вип. 18. С. 157–158.

²⁵ Жежерун В.Т., Замятіна Н.В. Политическая мифология и манипуляция доверием: социально-консциентальный аспект. *Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія «Соціологічні науки»*. 2008. Т. XI. № 1. С. 33–42.

(всі негативні оцінки щодо ЄС і Росії); 3) метод семантичного маніпулювання (ми–вони); 4) метод «табування інформації».

Українська журналістика щодо євроінтеграційного процесу розділилася на два табори. Цей поділ зумовлений часто прихованою ідеологічно-партійною приналежністю медіа. Обґрунтування концепту «Україна – Європа» нерідко має дезінформативний та беззмстовний характер. Яскравими прикладами цього є журналістські матеріали газет «2000» і «Сьогодні». Зокрема А. Леонт'єв вважає, що визначальним чинником в обранні Україною курсу на європейську інтеграцію є Західна Україна.

Мас-медійний імідж України на шляху євроінтеграційного процесу держави – це комплексна проблема сучасності, яка охоплює такі аспекти, як висвітлення українськими медіа інтеграційного процесу (формування ними громадської думки щодо нього) та вплив образу України, які творять медіа, на світ, зокрема на Європу, куди ми прагнемо інтегруватися. Відомо, що саме від останнього чинника залежить, як швидко відчинить перед Україною свої двері ЄС.

Міф про те, що Україна не володіє перспективами вступу в ЄС, лежить в основі статті А. Березного «Про перспективи України»²⁶. У ній акцентовано на таких концептах, які використано як доказову базу: Україну в Європі ніхто не чекає; у Європі українців сприймають як суспільство другого сорту; соціально-економічна база Європи насправді є слабкою; Україна насправді не намагається зрозуміти Європу, оскільки не здійснює відповідних економічних, політичних та соціальних реформ.

Міф про те, що ЄС не має серйозних намірів відносно України найближчими роками, формується під час прочитання матеріалу І. Джабраїлова «ЄП: інтеграція не мета, а інструмент»²⁷.

Зі статті С. Бурлаченка «Євроінтеграція замість насушних справ»²⁸, у якій автор полемізує із А. Гальчинським²⁹ про євроінтеграційну стратегію України, виокремлюємо такі міфи: європейська інтеграція – це проєкт, який конкурує з американською глобалізацією; створення ЄС історично зумовлене комунізмом.

Поширеним є міф про те, що Україна і Росія, є двома братніми народами, які мають спільне коріння із Київської Русі, тому є

---

²⁶ Березний А. О перспективах Украины. 2000. 2004. № 1–2. 9–15 января.

²⁷ Джабраилов И. ЕЭП: интеграция не цель, а инструмент. 2000. 2004. № 47. 19–25 ноября.

²⁸ Бурлаченко С. Евроинтеграция вместо насущных дел. 2000. 2005. № 31. 5–11 августа.

²⁹ Гальчинский А. Европа: противоречия политической интеграции. 2000. 2005. № 26.

цивілізаційно цілісними; ми потрібні ЄС у ролі бідних родичів, діяльність яких спрямована проти Росії³⁰.

Щодо цього сучасна преса вибудовує такі найпоширеніші негативні міфи:

1. ЄС ніколи не дасть економіці України розвинутися до рівня інших європейських країн (Прихно Д. Псевдонаціоналізм як п'ята колона Заходу. 2000. 2008. № 47);

2. Україна у разі вступу буде лише постачальником дешевої робочої сили (Там само);

3. У політичній нестабільності України винен ЄС (Умменд Андрес. Європейський внесок у недуги України. *Дзеркало тижня*. 2009. № 30);

4. ЄС – це структура, яка найближчим часом розпадеться, зважаючи на різний соціально-економічний розвиток своїх членів (Леонтьев А. Эхо Давоса: куда разворачивают Украину. 2000. 2006. № 6);

5. Україна у разі свого членства в ЄС втратить свою державність та незалежність (Михайленко М. Идем ли мы в Европу? 2000. 2005. № 24);

6. «У Євросоюзі фактично всі рішення ухвалюють «старі» члени, представники цих країн займають усі ключові пости ... «старі» члени ЄС, котрі є і більш розвиненими, вирішують свої економічні проблеми за рахунок нових членів»³¹.

Водночас преса створює і позитивні міфи про ЄС:

1. Україна – це країна, без якої ЄС є нецілісним та незахищеним (Єлісаєв К. Україна і ЄС: партнерство-асоціація-членство. *Дзеркало тижня*. 2009. № 16).

2. Членство України в ЄС є реальним шансом процесу демократизації Росії, який приведе до стабільності у розвитку міжнародних відносин (Райхель Ю. Призначення ворогом. Антиукраїнська істерія викликана внутрішніми проблемами Росії. *Дзеркало тижня*. 2008. № 19).

3. ЄС – це структура, членство в якій надасть економічну та політичну стабільність і сприятиме соціально-економічному і культурному розвитку України (Йоган Прессо. Значимість Помарнчевої революції. *День*. 2005. № 48).

---

³⁰ Аптухин Ю. Какая национальная идея нам нужна. 2000. 2005. № 48. 2–8 декабря.

³¹ Підлущкий О., Єврокомісар Далія Грібаускайте: «Час підготовки до вступу в ЄС – золотий час для будь-якої країни». *Дзеркало тижня*. 2008. № 10. 15–21 березня.

4. ЄС має великий обов'язок перед Україною з огляду на її історичний внесок у забезпечення стабільності європейських країн (Йошка Фішер Реалізм з приводу Росії . *День*. 2008. № 155).

Як не дивно, але українська преса, особливо це стосується преси проросійського ідеологічного спрямування, взірцем якого є тижневик «2000», створила міфи про Європейський Союз, даючи їм економічне підґрунтя:

- неспроможність європейської економіки потужно розвиватися і гідно конкурувати на світовому ринку;
- Європейський Союз внаслідок світової економічної кризи втратить свою гео економічну важливість у світі;
- пропагування і реалізація активного соціального захисту громадян європейськими державами завдасть шкоди економіці.

У цілому українська преса найчастіше називає Європу «старою» і «хворою».

У цілому міфи формуються з таких причин:

- цілеспрямовано, з певною метою (наприклад, збільшити свій виборчий електорат, сформувати позитивну громадську думку щодо прийняття непопулярного рішення тощо);
- журналістську некомпетентність;
- журналістську заангажованість;
- заангажованість періодичного видання (іншого ЗМІ);
- міфологізація інформації (використання мовностилістичних засобів з метою надання певного відтінку інформації).

Ще одним шляхом творення міфів у пресі є використання соціологічних даних, певних економічних та математичних показників, джерело походження яких для читача є невідомим. Наприклад, соціологічні дані економічними показниками сповнена стаття газета «Дзеркала тижня» «Україна–ЄС: проблеми інтеграції».

Загалом усі міфи, які творить преса щодо зовнішньополітичного курсу України, можна поділити на:

- міфи про ЄС;
- міфи про Росію як надійного і рівноправного партнера України;
- міфи про те, що українське населення поділяється на «проамериканське» та проросійське»;
- міфи про можливість творення Україною власного геополітичного простору, центром якого може бути вона;
- міфи про те, що зовнішньополітичний курс України залежить від вказівки з Кремля.

ВИСНОВКИ

Функціонування концепту геополітичної інтеграції в сучасному інформаційному просторі зумовлюють декілька чинників: зовнішній та внутрішній, а також чинник російської інформаційної присутності в українському інформаційному полі. Міжнародні події економічного, культурного чи політичного характеру, які безпосередньо або опосередковано стосуються питання зовнішньополітичної інтеграції у пресі, – це зовнішні чинники. Внутрішні чинники – це події внутрішньодержавного характеру, в основі яких є проблема геополітичного визначення країни. Наявність третього чинника зумовлена насамперед відсутністю адекватної інформаційної політики, запровадженої на державному рівні, яка мала б на меті цілеспрямовано акумулювати національну інформаційну безпеку. Саме захист національного інформаційного простору зумовлюватиме відображення зовнішньointegraційної проблематики на належному об'єктивному і правдивому рівні і дасть змогу не лише локалізувати певні ЗМІ як «п'яту колону» в державотворчих процесах, а й дещо мінімізувати вплив міфотворення на розв'язання проблеми визначення Україною геополітичного становища, зокрема на громадську думку.

Циркуляція міфів в українській пресі «День», «Дзеркало тижня» і «2000» про ЄС, ЄЄП/Росію (щодо можливості інтегрування України) зумовлена насамперед тим, будь-якому згаданому напрямку є незрозумілим, у певних аспектах чимось новим. Ще одною доброю базою для детермінації і циркуляції міфів є політичний чинник, зокрема багаторічне коливання на державному рівні між прозахідним і проросійським інтеграційним вектором розвитку держави.

Потрібно також обов'язково зацентувати увагу на ідеологічній спрямованості досліджуваної преси. Ідеологія «Дзеркала тижня» і «Дня» спрямована на творення позитивних міфів про ЄС і негативних про ЄЄП/Росію, вона є прямо протилежною ідеології газети «2000», в якій особливий акцент робиться на творенні негативних міфів про ЄС та Європу загалом.

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми дослідження зумовлена динамічними змінами на геополітичній мапі сучасного світу, прагненням України віднайти на ній повноправне місце, виконувати належну роль у міжнародних відносинах, з одного боку. А з іншого – нагальною потребою наукового осмислення соціальнокомунікаційної складової

у формуванні геополітичної стратегії України. Адже засоби масової інформації не лише активно відображають ці процеси, інформують та аналізують події, які безпосередньо чи опосередковано стосуються геостратегії України. Вони формували і формують надалі українську та світову громадську думку, зокрема щодо проблеми вступу України в Європейський Союз, Єдиний економічний простір, Митний союз чи в інші міжнародні структури.

Результат наукового дослідження полягає у тому, що розвідці вперше:

- систематизовано проблемні питання про геополітичну стратегію України у відображенні сучасної української преси;
- визначено чинники появи геостратегічної тематики в сучасній українській пресі та ЗМІ в цілому (зовнішні та внутрішні чинники та чинник російської інформаційної політики);
- виявлено основні тенденції у відображенні сучасною українською пресою геостратегічного шляху України на кожному історично важливому етапі розвитку держави.

А також удосконалено розуміння важливості преси у творенні та реалізації геополітичної стратегії України, визначення власних місця та ролі в сучасних геополітичних процесах, а *подальшого розвитку* набуло розуміння міфотворчої ролі преси та підтвердження того, що ЗМІ, а преса зокрема, є невід'ємною складовою у виборі та реалізації зовнішньополітичного курсу держави як складової частини її цілісної геополітичної стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аптухин Ю. Какая национальная идея нам нужна. 2000. 2005. № 48. 2–8 декабря.
2. Березний А. О перспективах Украины. 2000. 2004. № 1–2. 9–15 января.
3. Білоусова Н. Росія: 24 загрози. Пресинг і залпи «інформаційної війни». *День*. 2013. № 197.
4. Буравльов Є. П. Глобалізація: проблеми безпеки. К., 2007. 160 с.
5. Бурлаченко С. Евроинтеграция вместо насущных дел. 2000. 2005. № 31. 5–11 августа.
6. Волянська О.В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія : навч. посіб. Харків, 2007. 160 с.
7. Гальчинский А. Европа: противоречия политической интеграции. 2000. 2005. № 26.

8. Гордіюк Н.П. Історія та еволюція відносин між Російською Федерацією та Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 68. (Частина 1). Київ, 2010. С. 85–89.

9. Джабраїлов І. ЕЭП: інтеграція не цель, а інструмент. 2000. 2004. № 47. 19–25 листопада.

10. Жежерун В.Т., Замятіна Н.В. Політична міфологія і маніпуляція довірою: соціально-консциєнтальний аспект. *Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія «Соціологічні науки»*. 2008. Т. XI. № 1. С. 33–35.

11. Згуровський О. Війни глобалізації. *Дзеркало тижня*. 2006. № 27. 30 вересня – 6 жовтня.

12. Зовнішня політика України: здобутки і проблеми / матеріали підготували Рехкалов В.А., Шахов В.А. Київ, 2007. 24 с.

13. Коваленко А. Україна: глухий кут у кінці євротунелю. *Дзеркало тижня*. 2002. № 1. 5–18 січня.

14. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. *Поступ*. 2000. № 37. 26 лютого.

15. Кравченко В. Соціально-політичний міф як елемент державного управління в умовах світової економічної кризи. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. Київ, 2009. Вип. 18. 438 с.

16. Кублицький Д. Чи є Україна «неперспективною» для Євро-союзу? *День*. 2000. № 128.

17. Майєрс Д. Соціальна психологія. Інтенсивний курс. URL: http://loveread.me/view_global.php?id=49426 (дата звернення: 19.03.2016)

18. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: підручник : у 2 кн. Кн. 2.: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. Київ : Либідь, 2006. 240 с.

19. Основи фрактальної психології: Проект психоекологічного освоення / за ред. О. А. Донченко. К. : Міленіум, 2006. 472 с.

20. Підлущкий О. Єврокомісар Далія Грібаускайте: «Час підготовки до вступу в ЄС – золотий час для будь-якої країни». *Дзеркало тижня*. 2008. № 10. 15–21 березня.

21. Райхель Ю. Призначення ворогом. Антиукраїнська істерія викликана внутрішніми проблемами Росії. *День*. 2008. № 91. 27 травня.

22. Сірук М. Вплив Польщі в НАТО і ЄС може посилитися. *День*. 2009. № 26. 17 лютого.

23. Сірук М. Менше риторики й більше співпраці. Жозе Гейшейра: Політичне лідерство повинне об'єднатися довкола європейського проекту *День*. 2009. № 219.

24. Сірук М. Німецький чинник. Райнхард Шеферс: «Україна не повинна дивитися лише на себе й виставляти певні вимоги». *День*. 2008. № 86.

25. Слісаренко І. Мас-медіа і міжнародні процеси. Київ, 1999. 34 с.

26. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин (аналітична доповідь). Київ : Вид-во Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2006. 68 с.

27. Філоненко Р. Україна – ЄС: остаточний вибір засад розвитку держави. *Дзеркало тижня*. 2003. № 3. 25–31 січня.

28. Чалий В. Криза довіри. *Дзеркало тижня*. 2009. №. 29. 8–14 серпня.

29. Яхно О.М. Україна в сучасному геополітичному просторі (політико-медійний аспект) : автореф. ... канд. політ. н. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. 20 с.

Information about the authors:

Hotsur Oksana Ivanivna,

PhD (Social Communication),

Associate Professor at the Department

of Journalism and Mass Communication Media

Lviv Polytechnic National University

12, Stepan Bandera St., Lviv, 79000, Ukraine